

Vadovas 6-8 klasių mokytojams

Šis virtualus interaktyvus muziejus pasakoja Rytų Europoje 1922 m. gimusios žydų mergaitės Bebos Epstein istoriją. Į dešimt skyrių padalinta paroda atkuria Bebos gyvenimo vingius. Nors vaikystėje ji nesikraustė, jos gimtasis Vilnius priklausė pirma Lenkijai, po to Sovietų Sąjungai, vėliau trumpam tapo Lietuvos sostine (tuomet buvo vadinamas nebe Vilna, o Vilniumi), paskui buvo okupuotas Vokietijos per Antrąjį pasaulinį karą, o po jo grįžo Sovietų Sąjungon. Pagaliau, 1991 m. Vilnius tapo nepriklausomos Lietuvos sostine. Sienos ir valdžios keitėsi, keitėsi įstatymai, keitėsi ir Bebos gyvenimas, bet ji sugebėjo atlaikyti ligas, karus, badą, vėl karą, tėvų žūtį, įkalinimą, priverstinį darbą, skendimo grėsmę, dar ligą ir pagaliau sunkų kelią pas vienintelį išgyvenusį giminaitį JAV.

Ši interaktyvi paroda pasakoja, kaip atsitiktinumas, sėkmė, sunkus darbas, dosnumas, drąsa, atkaklumas ir pačios Bebos sumanymas padėjo jai išgyventi ir pasiekti laimingą pabaigą – tapti JAV piliete ir apsigyventi pietinėje Kalifornijos dalyje. Bebos istorija unikali, bet tam tikrais atžvilgiais atspindi daugelio imigrantų, atvykstančių į JAV ir kitas šalis, istorijas.

ATKREIPKITE DĖMESĮ:

- Prieš jus vadovas vidurinėms (6–8) klasėms. Jei jis per paprastas ar per sudėtingas jūsų mokiniams, ***parsisiųskite geriausiai jūsų klasės poreikius atitinkantį vadovą. Mokiniai gali žiūrėti parodą savo kompiuteriuose, arba jūs galite ją atversti išmaniojoje lentoje ir valdyti tai, ką mato ir daro mokiniai.***
- Kairėje ekrano dalyje yra laiko juosta, rodanti jums ir jūsų mokiniams, kada nutiko konkretūs Bebos gyvenimo įvykiai, kas tuomet vyko pasaulyje. (Jei laiko juosta persidengia su tekstu, pasirinkite ekrano priartinimą 90 proc., o ne 100 proc. ar daugiau.)
- Ženklukas dešiniajame viršutiniame ekrano kampe atverčia turinį, kur išvardytos visos parodą sudarančios pagrindinės temos.
- ARTEFAKTŲ ir ŽEMĖLAPIŲ mygtukai ekrano dešinėje gali būti paspausti, kad lengvai pasiektumėte gausybę pirminių šaltinių – temą tyrinėjančių mokslininkų straipsnelius, laiškus, dienoraščius, laikraščių straipsnius, nuotraukas, trumpus vaizdo įrašus ir objektų bei pastatų vaizdus. Daugelis teksto dokumentų išversta į lietuvių kalbą.
- **Patarimas: jei naudojotės išmaniaja lenta, atverskite ir išbandykite kiekvieną skyrių atskirame skirtuke prieš pamoką, nes parodoje labai daug informacijos ir viskam atsisiųsti prireiks laiko (net jei jūsų klasėje greitas interneto ryšys).**

Parodos naudojimas:

- Ji gali būti peržiūrima mokinių kompiuteriuose arba išmaniojoje lentoje, vadovaujant mokytojui.
- Papildyti jūsų pamokoms apie Holokaustą, JAV ar pasaulio istoriją nuo Pirmojo pasaulinio karo iki XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos, arba Lenkijos, Vokietijos ir Rusijos XX a. trečiojo penktojo dešimtmečių istoriją;
- Paroda gali padėti jūsų mokiniams stiprinti tyrimo įgūdžius. Tyrimą galite pradėti tokiu klausimu: *kokius dokumentus mes saugome ir kodėl?*
- Tai gali būti dingstis aptarti, kas ir kodėl yra išankstinės nuostatos ir kokie siaubingi gali būti jų padariniai, taip pat modernias temas – rasinius priešiškus, imigraciją ir prieglobsčio paieškas Europoje, Australijoje, JAV ir kitose pasaulio šalyse, ir „amerikietiškos svajonės“ reikšmę.

Atkreipkite dėmesį: galite rinktis jūsų klasei tinkamus skyrius ir užduotis. Nebūtina atlikti visų pamokų ir visų skyrių – galite taikyti medžiagą savo mokymo tikslams.

BENDRAS ĮVADAS

Prieš pradėdami tyrinėti šią interaktyvią parodą, paaiškinkite mokiniams, kad ji padalinta į 10 skyrių. Kiekviename aprašomas atskiras Bebos Epstein gyvenimo momentas. Pirmieji Bebos gyvenimo skyriai pagrįsti neseniai atrasta vienuolikmetės Bebos rašyta autobiografija, joje ji pristato save ir savo šeimą. Beba ją parašė vaikų autobiografijų konkursui, surengtam YIVO žydų mokslo instituto. Neseniai ją aptiko vienoje Vilniaus bažnyčių, paslėptą tarp daugelio kitų dokumentų, išgelbėtų per Antrąjį pasaulinį karą nuo vokiečių. Vėliau juos nuo sovietų bažnyčioje paslėpė lietuvis bibliotekininkas Antanas Ulpis. Kiti parodos skyriai daugiausiai pagrįsti žiniomis iš vaizdo ir garso interviu – juos Beba, išgyvenusi Holokaustą, sutiko duoti. Šiame vaizdo įrašė (jo ištraukos matomos 8, 9 ir 10 skyriuose) Beba aprašė savo gyvenimą prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, per jį ir po jo. Išskyrus šį vieną interviu, Beba, saugiai įsikūrusi JAV, retai kalbėjo apie savo praeitį. Didžioji dalis parodos informacijos, paimtos ne iš Bebos autobiografijos ar interviu, papildyta iš pirminių šaltinių, jie prie jos asmeninės istorijos pridėda ir istorinį to meto kontekstą.

1 SKYRIUS Įvadas

Užtruks: 10 minučių ir laikas peržiūrėti artefaktams

Formatas: Animacija

Tema: Pažintis su Beba kūdikystėje ir vaikystėje

Įžanga: „Ši virtuali muziejaus paroda skirta 1922 m. Vilniuje gimusios Bebos Epstein gyvenimui. Šiame skyriuje susipažinsime su Beba vaikystėje – atkreipkite dėmesį į jos tuomečius charakterio bruožus ir

patyrimus kituose skyriuose. Daugelis šių bruožų dar pasirodys vėliau, jie padėjo jai išgyventi siaubus, matytus ir patirtus per Antrąjį pasaulinį karą, ir susidoroti su sunkumais bandant imigruoti į JAV po karo!“

Eiga: Leiskite mokiniams peržiūrėti šį trumpą skyrelį, po to paklauskite, kur, jų nuomone, nuves ši paroda. Nepamirškite nurodyti įvairių informacijos šaltinių ekrane: laiko juostą kairėje bei ARTEFAKTŲ ir ŽEMĖLAPIŲ mygtukus dešinėje. Paprašykite mokinių įsigilinti į parodą – paspausti artefaktų ir žemėlapių mygtukus ir paskaityti kelias biografijas bei mokslinį straipsnį. Paaiškinkite, jog kiekviename skyriuje yra specifinė šaltinių medžiaga, susijusi su skyriaus tema.

Šaltinių medžiaga: Ištraukų iš moksleivių rašytų autobiografijų vaizdai ir vertimai suteikia išsamesnį žydų moksleivių gyvenimo Vilniuje ir jo apylinkėse XIX a. pab. – XX a. pr. vaizdą.

Išsivadinė užduotis: Paprašykite mokinių paklausti tėvelių, kokie jie patys buvo vaikystėje. Kokie buvo jų charakterio bruožai? Ar jie buvo atkaklūs, smalsūs, užsispyrę daryti viską savaip, atlidūs, išsiblaškę? Kuriuos iš šių bruožų jie išsaugojo iki šiol? Kaip, jų manymu, tai gali jiems padėti ateityje? Bebos elgesys vaikystėje padėjo jai išgyventi karą!

2 SKYRIUS

Bebos senelių, tėvų, brolių ir sesers biografijos

Užtruks: 20 minučių ir laikas aptarimui

Formatas: Animacija su jaunos Bebos balsu

Tema: Ką žinome apie Bebos šeimą, jos kilmę ir gyvenimą prieš Pirmąjį pasaulinį karą, per jį ir po karo didžiojoje Lenkijos teritorijoje nuo XIX a. vidurio iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio.

Įžanga: „Bebai buvo vienuolika, kai ji parašė autobiografiją apie savo gyvenimą ir šeimą. Autobiografiją parašyti uždavė mokykloje, Beba ją nusiuntė ir į vaikų autobiografijų konkursą. Šis skyrius pagrįstas tuo, ką ji parašė apie savo šeimą. Biografija buvo neseniai rasta tarp daugelio dokumentų, slėptų Vilniaus bažnyčioje nuo Antrojo pasaulinio karo. Jie per Antrąjį pasaulinį karą buvo išgelbėti nuo vokiečių, kai šie rinko, kaupė ir siuntė žydų dokumentus ir daiktus į „Žydų klausimo tyrimo institutą“ Frankfurte. Instituto paskirtis buvo rinkti ir vokiečiams teikti „mokslinius įrodymus“, kad žydai už juos prastesni. Tie „įrodymai“ pateisino tai, ką naciai darė žydams. Po karo naciai ketino pastatyti muziejų buvusiai žydų rasei. Bebos autobiografijos jie neatrindo, bet medžiagą rūšiuoti priversti žydai darbuotojai ją išgelbėjo ir paslėpė, kad nebūtų sunaikinta. Po karo ją bažnyčioje nuo sovietų paslėpė lietuvis bibliotekininkas Antanas Ulpis. Medžiagą surado tik 2017 metais.“

Eiga: Leiskite mokiniams klausytis ir skaityti tekstą kartu su šeimos narius pristatančia Beba. Bet kuriuo momentu galite sustoti ir aptarti. Atkreipkite dėmesį, kad Beba turi dvejus senelius, juos aprašo pirmus, po to motiną ir tėvą ir pagaliau brolius ir sesę. Tegul mokiniai užrašo po kelis žodžius kiekvienam Bebos šeimos nariui apibūdinti. Aptarkite jų užrašus ir įspūdžius apie Bebos šeimą ir pokyčius kiekvienoje kartoje. Pastebėkite, kad daugelis vidurinės klasės Lenkijos žydų XIX a. pabaigoje plintant Haskalos (žydų Apšvietos) judėjimui, siekiam modernizuoti žydų visuomenę, pradėjo asimiliuotis su lenkų visuomene.

Šaltinių medžiaga: Gausūs vaizdai ir tekstai padės jūsų mokiniams geriau suprasti žydų šeimų gyvenimą Lenkijoje ir Rusijoje nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios. Šaltiniuose – tekstai, vaizdai, muzikos įrašai. Aprašomi tiek asimiliuoti pradėję miestų žydai, tiek mažuose miesteliuose gyvenę ir vis dar nuo neżydų kaimynų kalbos ir religijos atžvilgiu izoliuoti žydai.

Aptarimas: Tai geras įvadas kultūroms palyginti. Paklauskite: „Kuo Bebos šeimos nariai panašūs į jūsų, o kuo skiriasi?“ Aptarkite, kad istoriškai žydams Lenkijoje nebuvo leidžiama turėti žemės. Iš dalies būtent todėl žydai daugiausia vertėsi komercija ar tokiais amatais kaip batsiuvystė ar siuvimas. Taip pat tai paaiškina, kodėl žydai kūrėsi miestuose ir miesteliuose, kur galėjo nuomotis namus. Tai buvo paplitę ne tik Lenkijoje, bet ir kitose Europos šalyse.

Toliau paklauskite mokinių, ar jie savo bendruomenėje ar kaimynystėje pažįsta žmonių, kitokių nei jie ir jų šeimos. Paprašykite jų susitelkti prie klausimo: „Ką jie turi bendra su jumis?“ Paaškindite: „Pabrėždami tai, kas bendra tarp mūsų ir kitokių žmonių, galime išvengti išankstinių nuostatų“.

Išvadinė užduotis: Paprašykite, kad šią pirmąją dalį peržiūrėję mokiniai namuose užduotų klausimą: „Kas yra vyriausias gyvas mūsų šeimos narys?“ Tegul pakalbina vieną iš tėvų, senelių ar, jei įmanoma, vyresnių giminių. Svarbesni klausimai, kuriuos turėtų užduoti: Ką jie prisimena apie vaikystę ir mokyklą? Kokie buvo svarbiausi jų gyvenimo metu buvę istoriniai įvykiai? Kuo jie buvo svarbūs? Kaip naujos technologijos pakeitė jų gyvenimą?

3 SKYRIUS

Bebos vaikystės vasaros

Užtruks: 10–20 minučių – žiūrint kiek laiko užtruks perskaityti kiekvieną tekstą ir aptarti žydų segregaciją nuo visuomenės.

Formatas: Žemėlapis su vietovių pavadinimais, juos renkasi mokiniai. Kiekvienas mygtukas atvers vis kitą poilsiavietę Lenkijoje XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje – ketvirtojo pradžioje su trumpu aprašymu. Taip mokiniai galės išivaizduoti gyvenimą XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje – ketvirtojo pradžioje didžiojoje dalyje Europos. Taip pat jie pamatys, kad žydų ir lenkų gyvenimai beveik nesikirto. Kuo tai panašu į daugelį mūsų laikų bendruomenių? Taip pat šiame skyriuje yra paprastų žaidimėlių, kur mokiniai galės išbandyti Bebos mėgstamiausią vasaros atostogų veiklą. Ar ji panaši į mokinių mėgstamiausią?

Tema: Daugiau žinių apie Lenkijoje tarpukariu gyvenusių žydų ir neżydų gyvenimo būdą ir santykius.

Šaltinių medžiaga: Straipsnyje aprašoma, kaip po Pirmojo pasaulinio karo nemažai Lenkijos žydų pradėjo vasarą atostogauti ir keliauti po Lenkiją. Taip pat įtrauktas didelis rinkinys tai iliustruojančių nuotraukų nuo trečiojo dešimtmečio vidurio ir pabaigos iki ketvirtojo dešimtmečio pabaigos.

Įžanga: „Kaip jūs leidžiate vasaras? Su kuo žaidžiate? Ar jūsų draugų religija ir rasė tokia pati kaip jūsų? Manome, kad daugelis Bebos draugų buvo žydų kilmės, nors ji pažinojo ir neżydų, tokie buvo kai kurie kaimynai ir šeimos tarnaitė. Kaip atrodo Bebos vaikystės ir vasaros laikas, palyginti su jūsų?“

Eiga: Pirmiausia perskaitykite Ulos Madej-Krupitski straipsnelį, jį rasite Artefaktų skiltyje ekrano dešinėje. Tuomet pasiūlykite mokiniams peržiūrėti visų poilsio vietų aprašymus ir pamąstyti, kodėl jos buvo populiarios. Šis skyrius padeda išmokti ieškoti tekste informacijos ir atskirti svarbiausius faktus. Mokiniai gali palyginti šiame skyriuje aprašomas trečiojo dešimtmečio pabaigos Lenkijos poilsia vietas su savo pačių vasaros potyriais.

Aptarimas: Priminkite mokiniams, kad po Pirmojo pasaulinio karo žydai Lenkijoje beveik nebendravo su lenkais. Iš tiesų, nors žydai ir lenkai kartu dirbo ir apsipirkdavo tose pačiose parduotuvėse, už darbo ir komercijos ribų tarp jų beveik nebuvo sąlyčio. Taip buvo didžiojoje dalyje Vidurio ir Rytų Europos šalių. Iš tiesų, nors žydai Vilniuje gyveno daugiau nei 150 metų, daugelis jų niekad netapo integruoti į lenkų visuomenę. Lenkai ir žydai turėjo sąveikos, nes daugelis komercinių įstaigų (galanterijos parduotuvių, batsiuvių ir siuvėjų dirbtuvių, įrangos parduotuvių), priklausančių žydams, aptarnavo visus. Daugelis krikščionių ir žydų kartu dirbo krikščionims ar žydams priklausančiose gamylose. Pasiturintys ar vidurinės klasės žydai dažnai kartu su lenkais lankė operas ir koncertus, bet retai kartu leido laiką. Vidurinės klasės šeimos dažnai samdė krikščionis virėjus, tarnaites ar aukles prižiūrėti vaikams. Bebos tėvas buvo banko direktoriaus pavaduotojas ir dirbo su krikščionimis ir žydais.

Išvadinė užduotis: Užduokite mokiniams parašyti pastraipą ar trumpą rašinėlį, lyginant šiuos lygiagrečius žydų ir nežydų gyvenimus su dviejų etninių ar religinių grupių jūsų kaimynystėje esamais ar nesamais santykiais.

4 SKYRIUS

Beba vyresnėse pradinės mokyklos klasėse

Užtruks: Nuo 20 minučių iki valandos, priklauso nuo aptarimo ir mokinių susidomėjimo daugeliu moksleivių darbo pavyzdžių.

Formatas: Vaizdai iš mokyklinių sąsiuvinų, priklausiusių 8–12 metų mokinėms žydų mokyklose.

Tema: Bebos pradinis išsilavinimas.

Šaltinių medžiaga: Kalmano Weiserio straipsnis apie žydų politinių partijų laikytus mokyklų tinklus, mokinių ir mokytojų pamokų ir pramogų nuotraukos iš įvairių religinių ir pasaulietinių žydų mokyklų, moksleivių rašiniai, mokyklų taisyklių sąrašai, klasės užduotys, moksleivių atliekama ir jiems mokyklose grojama muzika.

Ižanga: „Visoje Vidurio ir Rytų Europoje daugelis žydų vaikų namie kalbėjo jidiš. Šios kalbos žodyną sudaro vokiečių, aramėjų ir hebrajų kalbų žodžiai. Jidiš kalba užrašoma hebrajų raidėmis. Ją galima palyginti su Rytų Afrikos suahelių ir viso pasaulio kreolų kalbomis.

Žydų mokyklos buvo privačios. Finansiškai pajėgios šeimos vaikus leido į žydų mokyklas. Neturtingų šeimų vaikai greičiausiai lankė viešas lenkiškas mokyklas, ten buvo dėstoma tik lenkiškai. Daugelis mokėsi iki trečios klasės, tuomet turėjo palikti mokyklą ir dirbti, kad padėtų išlaikyti šeimą. Kartais bendruomenė

padėdavo apmokėti kurio nors skurstančios šeimos vaiko mokslus. Ortodoksų žydų šeimų berniukai lankė religines mokyklas hebrajų kalba. Mokiniai ten mokėsi skaityti ir rašyti tik hebrajiškai. Vėliau jie mokėsi tik Toros (pirmųjų penkių Biblijos knygų). Ortodoksės žydų mergaitės ir visi kiti žydų vaikai, net kilę iš nereligingų šeimų, galėjo lankyti įvairias kitas žydų mokyklas. Ten buvo dažniausiai dėstoma jidiš kalba, nes tai buvo didžiosios dalies žydų šeimų šnekamoji kalba. Pirmiausia vaikai mokėsi skaityti ir rašyti jidiš kalba ir įgijo pradinių aritmetikos žinių. Nuo trečios klasės jiems buvo dėstoma lenkų (valstybinė kalba). Nuo ketvirtos klasės dėstymas vyko ir lenkų, ir jidiš kalba, mokyta visų dalykų: nuo literatūros ir matematikos iki geografijos ir tikslųjų mokslų. Vyresnėse žydų vidurinių mokyklų klasėse buvo dėstomos papildomos kalbos. Dažniausiai vokiečių ir rusų. Kitos, su sionistų grupėmis susijusios mokyklos pagrindine dėstymo kalba rinkosi hebrajų, nes tarp jų judėjimo principų buvo tas, jog žydai turi vartoti hebrajų kalbą.

Eiga: Paprašykite mokinių peržiūrėti šio skyriaus medžiagą ir palyginti aprašytas pamokas su pačių mokslais. Aptarkite, kaip jų mokykla palygintina su aprašytomis. Tuomet paprašykite jų paspausti Artefaktų mygtuką ir perskaityti Kalmano Weiserio straipsnį apie žydų politinių partijų laikytus skirtingus mokyklų tinklus. Pabaikite aptarimu.

Paiškinkite: „Jūsų peržiūrėti užrašai priklausė XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos ir ketvirtojo dešimtmečio pradžios moksleiviams pažangiose žydų mokyklose, tokią lankė Beba. Palyginkite Bebos ir jos bendraklasių mokslus su jūsų pačių mokslais šiais laikais? Ką manote apie tai, kad daugeliui neturtingų žydų vaikų tekdavo išeiti iš mokyklos ir pradėti dirbti 8 ar 9 metų, išmokus tik paprastos aritmetikos ir skaitymo bei rašymo pradmenų? Vidurinės visuomenės klasės mokiniai, tokie kaip Beba ir jos draugai, mokėsi skaityti, rašyti ir kalbėti jidiš, lenkų ir trečia kalba.“

Paklauskite: „Kaip nemokėjimas gerai kalbėti ar skaityti lenkiškai galėjo atskirti skurstančius žydus nuo visos lenkų, ukrainiečių ir lietuvių bendruomenės? Ar panaši situacija egzistuoja mūsų šalyje šiais laikais? Kaip galėjo paveikti Bebos santykius su nežydais kaimynais jos gebėjimas kalbėti ir rašyti lenkiškai, rusiškai ir jidiš kalba?“

Išvadinė užduotis: Tegul mokiniai parašo trumpą rašinį tema „Kaip atskiros mokyklos žydų ir krikščionių vaikams galėjo sukelti išankstines nuostatas?“ arba „Kodėl skirtingų tikėjimų žmonėms gali būti sunku artimai bendrauti?“

5 SKYRIUS

Trimatė animuota kelionė po žydų Vilnių, kur gyveno, dirbo, apsipirko ir pramogavo žydai, aplankant Bebos namus ir mokyklas

Užtruks: 30–45 min.

Formatas: Interaktyvus Vilniaus žemėlapis.

Tema: Kaip naudotis žemėlapiu. Kaip žemėlapiai suteikia informacijos apie vietos istoriją, svarbą ir santykius su aplinka. Mokiniai gali pereiti šešiais ketvirtojo dešimtmečio Vilniaus rajonais, kur gyveno, dirbo ir žaidė dauguma žydų. Atkreipkite dėmesį, kad dauguma Vilniaus žydų gyveno ir dirbo integruotose bendruomenėse. Tik labai ortodoksiški žydai gyveno atskirai.

Šaltinių medžiaga: Daugelio parkų, gatvių ir pastatų Vilniaus centre vaizdai.

Ižanga: „Šis skyrius turi du tikslus. Pirma, parodo, koks buvo Vilnius, kai Beba jame augo, XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje. Žydai ortodoksai gyveno atskiruose rajonuose arti sinagogų (maldos namų), košerinių mėsinių, kepėjų ir ortodoksų žydų maisto prekių parduotuvių. Tačiau dauguma neortodoksų ir vidurinės klasės žydų gyveno integruotuose daugiabučiuose ir rajonuose. Svarbu pastebėti, kad dauguma skurstančių žydų nebendravo su krikščionimis lenkais, nes palikdavo mokyklą, nespėję išmokti skaityti, rašyti ir bendrauti lenkiškai. Dauguma krikščionių ir vidurinės klasės žydų kalbėjo lenkiškai ir apsipirkdavo tose pačiose parduotuvėse.

Kultūros centrais, tarp jų kino teatrais ir parkais, naudojosi visi Vilniaus gyventojai. Neortodoksai ir vidurinės klasės žydai kartu su lenkais lankė operas ir koncertus, bet retai kartu leido laiką.

Nuo viduramžių žydams didžiojoje Europos dalyje buvo draudžiama turėti žemės. Daugelis jų tapo keliaujančiais prekeiviais ir klajojo iš vienos vietos į kitą prekiaudami ar skolindami pinigais. Laikui bėgant žydai tapo parduotuvių savininkais ir užsiėmė įvairia komercine veikla“.

Pastaba: Vilnius garsėjo kaip Šiaurės Jeruzalė. Jis buvo žydų išminties centras su daugiau nei 100 sinagogų ir maldos namų. Tačiau ten klestėjo ir Haskala žydų Apšvieta, modernus intelektualus žydų judėjimas. Vilniuje buvo mažų gamyklų ir alaus daryklų, bet ne didelių pramonės kompleksų. Ar žinote dar miestų, neturinčių didelių pramonės zonų? Kodėl jie susiformavo? Ką tai pasako apie Vilnių ir jo istoriją?

Eiga: Pakvieskite mokinius aplankyti šešias virtualias ketvirtojo dešimtmečio Vilniaus vietas. Tegul peržiūri visas paspaudę raudoną taškelį trimatėje ekskursijoje atsiveriančius langelius. Būtinai atverskite visus vaizdus kiekviename taške, nes ekskursija stilizuota, ir vaizdai parodo, kaip iš tikrųjų atrodė vaizduojamos vietos. Tuomet paprašykite jų paspausti ARTEFAKTU mygtuką ir peržiūrėti Samuelio Kassowo paskaitą. Paklauskite: „Ką tai reiškė Vilniuje gyvenantiems žydams? Kuo XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Vilnius panašus į jūsų miestą, o kuo skiriasi?“

Paklauskite: Ar jūsų vietinę bendruomenę sudaro tik viena etninė ar religinė grupė, ar kaimynystėje gyvena skirtingų? Kaip ekonominiai ir / ar istoriniai įvykiai, susisiekimo prieinamumas, geografiniai bruožai (geležinkeliai, upės, didelės kalvos, ežerai ir pan.), išankstinės nuostatos, pinigai ir turtas veikia tai, kur žmonės gyvena jūsų kaime, miestelyje ar mieste? Aptarkite trumpos prof. Kassowo paskaitos reikšmę? Kaip galėjo veikti žydų elgesį skaitomi tik žydiški laikraščiai jidiš ar lenkų kalba, kai Vokietija darėsi vis agresyvesnė?

Išvadinė užduotis: Tegul mokiniai po vieną ar grupėmis paruošia savo rajono ar net miesto žemėlapi su trumpais tekstais, nurodančiais į svarbiausias vietas ar žemėlapiu atskleidžiamas politines bei visuomenines problemas.

6 SKYRIUS

Vasaros stovyklos

Užtruks: 30 minučių kartu su aptarimu.

Formatas: Komiksai apie šešias skirtingas vasaros stovyklas.

Šaltinių medžiaga: Straipsnis, paskaita, nuotraukos, vaizdo įrašai, laišakai ir lankstinukai apie įvairias žydų stovyklas ir kitą vasaros veiklą XX a. trečiąjį ketvirtąjį dešimtmečius prieš Antrąjį pasaulinį karą.

Tema: Kaip tęsėsi įprastas gyvenimas Lenkijoje po Pirmojo pasaulinio karo. Žydų integracijos į vidurinę klasę pradžia per Lenkijos vasaros stovyklas tarpukariu. Vasarą žydai ir nežydai važiuodavo į skirtingas stovyklas. Ketvirtąjį dešimtmetį dauguma žydų jau skaitė, rašė ir kalbėjo lenkiškai. Tačiau jų gyvenimas su lenkų beveik nesikirto. Tarp krikščionių ir žydų bendruomenių nebuvo daug sąlyčio kultūros renginiuose ir kasdienėje veikloje, pavyzdžiui, parduotuvėse, restoranuose ar kavinėse. Tačiau dar mažiau turėjo bendrų taškų nereliginiai lenkiškai kalbantys žydai ir ortodoksai (labai religingi) jidiš kalbantys žydai. Tikrai, Vilniuje ir kituose Vidurio ir Rytų Europos miestuose buvo daugiau sąlyčio tarp netikinčių miestiečių žydų ir krikščionių, nei tarp netikinčių miestiečių žydų ir žydų ortodoksų.

Ižanga: „XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo pradžioje Lenkijoje buvo daug skirtingų vasaros stovyklų. Jų įvairovė atspindi to meto Lenkijoje gyvenusių žydų kultūrą ir politines pažiūras. Skirtingai nei Vokietijai, Lenkijai Paryžiaus sutartis Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje buvo naudinga, šalis klestėjo. Vokietijoje po karo įvyko daug pokyčių, tarp jų – Hitlerio įsitvirtinimas valdžioje. Tačiau naujojoje Lenkijoje gyvenimas tęsėsi, ir Hitlerio įsigalėjimas jo beveik neveikė. Beba paauglystėje praleido vasarą dirbdama jaunesniąja vadove Bundo stovykloje pašlijusios sveikatos vaikams. Atminkite, kad jos šeimos nariai dalyvavo Bunde.

Bundas buvo XIX a. pabaigoje įkurta socialistinė organizacija. Bundo stovyklose stovyklautojai turėjo patys pasistatyti palapines ir gerinti aplinką. Tai skyrėsi nuo daugumos kitų stovyklų. CENTOS buvo žydų organizacija, laikanti vaikų namus skurstantiems žydų ir ne žydų kilmės našlaičiams. CENTOS vasaros stovyklos buvo nemokamos žydų ir krikščionių našlaičiams ir labai skurstančių žydų ir krikščionių šeimų vaikams. CENTOS stovyklose berniukai ir mergaitės kartu leido dienas, dalyvavo įvairioje veikloje, sportavo ir valgė. Ortodoksų žydų vaikai važiavo ne į Bundo ir CENTOS stovyklas, o į ortodoksų stovyklas, pavyzdžiui, „Jehudija“. Ten buvo laikomasi visų religinių įstatymų: maitinimas buvo košerinis, kasdien vyko maldos, berniukai ir mergaitės stovyklavo visiškai atskirai. Nereliginę ar ne itin religinę žydų šeimą niekada savo vaikų neleido į ortodoksų stovyklas. Negaluojančius vaikus vasarą dažnai siųsdavo į sanatorijas, ten juos sveikai maitindavo ir leisdavo daug ilsėtis. Visos šios stovyklos buvo to meto Lenkijos žydų politinės, kultūrinės ir religinės įvairovės atspindys.

Eiga: Pirma paprašykite mokinių paspausti mygtuką ir perskaityti Jacko Jacobso straipsnį „Širdys ir mintys: žydų jaunimo judėjimai tarpukario Lenkijoje“. Tai suteiks kontekstą komiksams. Tuomet paprašykite, kad mokiniai po vieną spaustų komiksus, juos perskaitę aptartų, ką, jų manymu, tai reiškia, tuomet perskaitytų aprašymą po komiksu ir sužinotų, ar teisingai suprato. Pagaliau aptarkite, kad stovyklos buvo to meto Lenkijos žydų mikrokosmas. Mokiniais gali būti įdomu peržiūrėti ir kitus artefaktus.

Išvadinė užduotis: Aptarkite: kas buvo Bundo judėjimas. Kuo socializmas skiriasi nuo komunizmo? Ką rodo apie Bebos šeimą faktas, kad jie jai leido vasarą dirbti Bundo stovykloje? Pabaikite pokalbį apie komunizmo ir socializmo skirtumą ir tai, kaip Hitleris pasinaudojo augančiu antisemitizmu Vokietijoje, kad sustiprintų savo valdžią.

7 SKYRIUS

Pasaulyje stiprėja antisemitizmas

Užtruks: Nuo 20 minučių iki valandos.

Formatas: Didelis pasaulio gaublys, jį mokiniai gali sukti ir spausti jame esančius raudonus taškus. Atvėrę kiekvienos šalies aprašymą, galės perskaityti, koks buvo jos požiūris į imigraciją ir konkrečiai į žydų imigraciją: ar toje šalyje buvo antisemitizmą skatinančių įstatymų? Ar valdžia sutiko priimti nuo nacių bėgančius žydus, ar XX a. trečiąjį ketvirtąjį dešimtmetį pasyviai palaikė antisemitizmą?

Tema: Augantis antisemitizmas ir tai, kaip jis neleido žydams pasitraukti iš Europos į saugesnius kraštus. Kodėl tai aktualu šiandien?

Šaltinių medžiaga: Vaizdai ir dokumentai iš visų gaublyje pažymėtų šalių.

Įžanga: „Kai Beba mokėsi vyresnėse klasėse, pasaulis pasikeitė. XX a. ketvirtąjį dešimtmetį visame pasaulyje augo antisemitizmas. Hitleriui ir nacių partijai pavyko iškilti Vokietijoje iš dalies dėl smarkios antisemitinės Hitlerio retorikos. 1929 m. žlugusi JAV akcijų birža padėjo pradžia didėjančiai ekonominei krizei pasaulyje, o tai savo ruožtu kėlė neramumus. Lenkijoje visų gyvenimas tapo sunkesnis, o polinkis dėl visų Europos problemų kaltinti žydus paūmėjo, ir antisemitizmas ėmė augti. Ką reiškia antisemitizmas?“

Eiga: Aptarkite žodžio „antisemitizmas“ reikšmę. Paklauskite mokinių, kur, jų manymu, žydus noriai priėmė ketvirtąjį dešimtmetį. Leiskite jiems pasukti gaublį ir sužinoti, ar atspėjo teisingai. Tegul pamėgina surasti šalį, kur žydai būtų galėję pabėgti iš Vokietijos, Lenkijos ar kitos Europos šalies ir būti priimti.

Paklauskite: Kas yra išankstinė nuostata? Kokių išankstinių nuostatų turite jūs? Kodėl mes taikome žmonėms stereotipus? Ar norėtumėte, kad kas stereotipiškai įvertintų jus? Ar prisimenate atvejį, kai patys kam pritaikėte stereotipą?

Išvadinė užduotis: Mokiniai gali parašyti esė ar rašinėlių apie šiandien įvairiose šalyse vykstančių stereotipų paskatintų veiksmų padarinius. Galima rinktis iš šių temų: ribotos prieglobsčio ieškotojų teisės Australijoje, Vengrijoje ir JAV; JAV imigracijos tarnyba, kalinanti prieglobsčio ieškančius vaikus; imigracijos į kitas šalis draudimas prieglobsčio siekiantiems rohinjams iš Mjanmaro; daugelio Europos šalių ribojama berniukų iš Sudano, bandančių netapti priverstiniais vaikais-kareiviais imigracija; hondūriečiai, mėginantys pabėgti nuo grupuočių grasinimo ir žudynių bei klimato pokyčių sukkelto bado ir t. t.

8 SKYRIUS

Antrasis pasaulinis karas ir Holokaustas

Užtruks: Deramai išnagrinėti šiai temai prireiks bent 2–4 pamokų

Formatas: 8 skyrius prasideda prieš Vokietijai užpuolant Lenkiją, o baigiasi iškart po pergalės prieš Ašį.

Šis skyrius padalintas į keturias dalis – 1940, 1941, 1941–1945 ir 1945 metai. Kiekvienoje dalyje yra dokumentų, vaizdų, žemėlapių, tekstų ir ištraukų iš Bebos liudijimo. Pats liudijimas, duotas 1984 m. Kalifornijos universiteto Los Andžele kartu su JAV Holokausto atminimo muziejumi Holokausto liudijimų projektui, yra ilgesnis nei dvi valandos. Ištraukos čia yra tik 1–5 minučių. Jos paskirstytos po visas keturias dalis ir aprašo Bebos patirtį per karą bei išgyvenimą. Tekstas smulkiais raidėmis ir daugelis **paryškintų** tekstų yra adaptuoti iš Bebos liudijimo vaizdo ir garso formatu, atpasakoja visą jos gyvenimo ir išgyvenimo kare istoriją. Yra ir istorinių vaizdų bei papildomų tekstų, atsiderančių paspaudus. **Dalis šaltinių ir tekstų netinka jautriems mokiniam.** **Visą paslėptą informaciją galite peržiūrėti paspaudę „i“ mygtuką, „Papildomas tekstas +“ mygtuką arba ARTEFAKTŲ mygtuką dešinėje. Peržiūrėkite visą medžiagą prieš rodydami mokiniam!**

Tema: Šis skyrius aprašo, kaip Vilniuje gyvenanti žydė paauglė Beba sugebėjo išgyventi per Antrąjį pasaulinį karą ir Holokaustą. Tačiau bendresniu atžvilgiu tai yra ir pasakojimas apie tai, kaip išankstinėmis nuostatomis grįšta neapykanta lėmė 6 000 000 žydų, 275 000 neįgalių asmenų ir maždaug ketvirčio milijono romų žūtį. Geriausia dėstyti kiekvieną dalį atskirai, o ne aptarti visą skyrių. Kiekvienoje dalyje rasite skirtingų tekstų, dokumentų ir vaizdo įrašų iš Bebos Levental beveik keturiasdešimt metų po karo duoto interviu. Pasak Bebos vaikų, tai buvo vienas iš nedaugelio kartų, kai Beba viešai kalbėjo apie tai, ką patyrė ir kaip išgyveno Holokaustą.

Šaltinių medžiaga: nuotraukos, objektai, vaizdai, vaizdo įrašai, dokumentai ir tekstai.

Ižanga: Pasinaudokite šiuo tekstu, jei jūsų mokiniai nežino, kokie įvykiai vedė prie Antrojo pasaulinio karo, jei norite suteikti jiems aiškesnį kontekstą ar jei dar nepristatėte klasei šios temos.

Pastaba: žemiau pridėtuose ketvirtojo dešimtmečio Europos žemėlapiuose galite rodyti valstybes, trumpai apžvelgdami nacių Vokietijos iškilimą ir Antrojo pasaulinio karo pradžią.

1918 m. baigėsi Pirmasis pasaulinis karas – jį pradėjusią Vokietiją nugalėjo Prancūzija, Anglija ir JAV. Dauguma europiečių pyko ant Vokietijos už pradėtą karą. Kad atlygintų padarytą žalą, Vokietija buvo Versalio sutartimi įpareigota mokėti reparacijas visoms nuo karo nukentėjusioms šalims.

Tai sukėlė nemažai sunkumų vokiečių tautai, ji po pralaimėto karo smarkiai skurdo. Vokiečiai leido vis daugiau pinigų, kad sumokėtų karo skolas. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Vokietijos markė (to meto jų pinigai) jau buvo nieko verta. Reikėjo viso karučio markių, kad sumokėtumei už duonos kepalą. Visos kainos pašoko. Tokia ekonominė padėtis vadinama infliacija. Dalis vokiečių, ieškodami atpirkimo ožio, ėmė kaltinti žydus pradėjus karą, nors žydai buvo niekuo dėti. Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Adolfas Hitleris įsigalėjo Vokietijoje iš dalies todėl, kad kaltino žydus dėl visų šalies ekonomikos problemų. Tai padėjo vokiečiams pasijusti geriau.

Naciai buvo Vokietijos politinė partija, vadovaujama Hitlerio, jis tapo Vokietijos kancleriu 1933 metais. Nuo 1922 m. Hitleris kėlė sau tikslą išnaikinti visus žydus. Hitlerio skatinamo vokiečių nacionalizmo paraginta, Vokietija ėmė okupuoti kitas vokiškai kalbančias valstybes. 1936 m. kovą ji užėmė Reino kraštą, prarastą po Pirmojo pasaulinio karo. 1938 m. okupavo Austriją, čia nacių džiugiai sveikino vokiškai kalbantys austrai. 1939 m. Vokietija užėmė vokiškai kalbantį Sudetų kraštą ir Čekoslovakiją. Visą tą laiką Prancūzija ir Anglija mėgino nuraminti Vokietiją ir sustabdyti jos plėtrą. Atsiliepdamos į paskutinę minėtą vokiečių agresijos išraišką, Anglija, Prancūzija, SSRS ir Lenkija pasirašė sutartį ginti Lenkiją, jei Vokietija nuspręstų ją okupuoti.

Tačiau Anglijai, Prancūzijai ir Lenkijai nežinant, Stalino vadovaujama SSRS pasirašė su Hitleriu slaptą sutartį pasidalinti Lenkiją, kai Vokietija ją užpuls. 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietija įsiveržė į Lenkiją. Anglija ir Prancūzija kaipmat paskelbė Vokietijai karą. Jau 1939 m. rugsėjo 3 d. Vokietija buvo visiškai užėmusi vakarinę Lenkijos dalį, taip pat ir sostinę Varšuvą. Rytinę Lenkijos dalį, kur gyveno Beba, okupavo SSRS. Viskas įvyko taip greitai, kad Anglija ir Prancūzija nespėjo apginti Lenkijos. **Taip prasidėjo Antrasis pasaulinis karas.**

Sąjungininkės buvo Didžioji Britanija su kolonijomis (Indija, Kanada, Australija, Naująja Zelandija ir Pietų Afrika), JAV, Kinija ir SSRS. Pastaroji perėjo į Sąjungininkių pusę, kai Vokietija 1941 m. įžygiavo į rytų Lenkiją ir užpuolė sovietinius karius. Slaptai Didžiąją Britaniją palaikiusios Jungtinės Valstijos oficialiai paskelbė karą Vokietijai ir Japonijai ir įstojo į Sąjungą 1941 m. pabaigoje, Japonijai užpuolus Perl Harborą. Ašies pajėgas sudarė Vokietija, Ispanija, Italija ir jų kolonijos Afrikoje, taip pat Japonija.“

Eiga: Kasdien dėstykite tik vieną dalį. Jūsų mokiniams prireiks nemažai žinių išvelgti šių įvykių kontekstui. Aukščiau pateikta informacija suteiks jiems visą įvykių, privedusių prie Antrojo pasaulinio karo, aprašymą. Pirmoji **8 skyriaus** dėstymo diena turėtų būti skirta trumpai istorinių įvykių iki karo apžvalgai. Kitomis dienomis mokiniai turėtų išstudijuoti **I–IV dalis**.

Kiekvienoje **dalyje** įsitikinkite, kad mokiniai perskaito visus mažus tekstus, paspaudžia visus papildomų tekstų ir papildomo konteksto mygtukus ir perskaito aprašus. Taip pat jie turėtų peržiūrėti visus dokumentus ir nuotraukas skiltyje. **Pastaba:** patikrinkite visus vaizdus Artefaktuose prieš mokiniams juos pamatant, nes keli gali būti sukrečiantys jautriam mokiniui. Kiekvienas artefaktas atsidaro naujame skirtuke, tad galite iš anksto atrinkti norimus parodyti dokumentus ir juos atversti prieš pamoką.

Pirmoji diena užsiima istorine informacija, pateikta žangoje. Pasinaudokite žemėlapiais pagal nuorodas, kad mokiniai galėtų aiškiai suprasti, koks agresyvus buvo Vokietijos elgesys iki Antrojo pasaulinio karo, taip suvokdami įvykių reikšmę.

Antroji – penktoji dienos: Bebos gyvenimo įvykiai nuo Vokietijos invazijos į Lenkiją išvakarių iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Įsitikinkite, kad mokiniai perskaito visus mažus tekstus, paspaudžia visus papildomų tekstų ir papildomo konteksto mygtukus ir perskaito aprašus. Taip pat jie turėtų peržiūrėti visus dokumentus ir nuotraukas skiltyje. **Pastaba:** patikrinkite visus vaizdus Artefaktuose prieš mokiniams juos matant, nes keli gali būti sukrečiantys jautriam mokiniui. Jei galite, viską atverskite išmaniojoje lentoje ir vadovaukite aptarimui, arba po pirmos dienos leiskite mokiniams tyrinėti I–IV dalis savo

kompiuteriuose. Jūs galite juos stabdyti diskusijoms. Peržiūrėkite visą medžiagą prieš leisdami mokiniams savarankiškai ją vartoti.

8 SKYRIUS, PIRMA DIENA

Norėdami visiškai išaiškinti šiame skyriuje aprašomus įvykius ir suteikti jiems kontekstą, pirmiausia išdėstykite įžangoje suteiktą informaciją ir paspauskite nuorodas į žemėlapius, jei jūsų mokiniai nepakankamai supranta apie įvykius, lėmusius Antrąjį pasaulinį karą, ar žinių apie tarpukario Europos istoriją. Parsisiųskite du žemėlapius, rodančius Vokietijos kitų šalių aneksiją 1936–1939 metais. Žemėlapyje <https://omniatlas.com/maps/europe/19330130/> rodoma Europa ir Vokietija po Pirmojo pasaulinio karo, prieš Vokietijai pradėdant aneksuoti kitas vokiškai kalbančias šalis 1936 metais. Antras žemėlapis – Vokietija 1939 m., prieš pat Antrąjį pasaulinį karą <http://www.diercke.com/kartenansicht.xtp?artId=978-3-14-100790-9&stichwort=dictatorship&fs=1> rodo Vokietijos sienas po Reino krašto, Austrijos, Sudetų ir Čekoslovakijos aneksijos..

Po to atverskite 8 skyrių – **Antrasis pasaulinis karas**

Mokiniai turėtų paspausti ARTEFAKTŲ mygtuką dešinėje ir perskaityti Roberto Shapiro mokslinį straipsnį.

Aptarkite.

ANTROJI DIENA

Tegul mokiniai atverčia **1 dalį** – „Siaubas“

Įsitikinkite, kad mokiniai perskaito visus mažus tekstus, paspaudžia visus papildomų tekstų ir papildomo konteksto mygtukus ir perskaito aprašus. Taip pat jie turėtų peržiūrėti visus dokumentus ir nuotraukas ARTEFAKTŲ skiltyje. **Pastaba:** patikrinkite visus vaizdus Artefaktuose prieš mokiniams juos matant, nes keli gali būti sukrečiantys jautriam mokiniui.

I dalis – 1940 m. – Nauja valstybė ir audringi įvykiai, bet gyvenimas tęsiasi– Ši dalis aprašo paskutinius Bebos metus mokykloje, stiprėjančias antižydiškas nuotaikas Lenkijoje, greitą Lietuvos valstybės sukūrimą (Vilna tapo Vilniumi), sovietų okupaciją Vilniuje ir Bebos tėvo nenusisėkusius bandymus bėgti iš Vilniaus – jis buvo socialistų Bundo narys, o rusai buvo komunistai. (Rusijos revoliucijos metu komunistai nugalėjo socialistų judėjimą.)

I vaizdo įrašas – Beba pradeda pasakoti apie tuos laikus. Atkreipkite dėmesį, kad jos šeima napanikavo per šiuos įvykius. **II vaizdo įrašas** – Beba pasakoja, kodėl jos tėvas ir teta jautėsi turintys pasislėpti. Galų gale jiems nieko blogo nenutiko, tad, pasak Bebos, „šeima manė, kad jei pasiliksimė Vilniuje, mums negresia pavojus. Sekėme besivystančią padėtį, bet atrodė protinga pasilikti vietoje“. Aptarkite šį sprendimą, žinodami, kas nutiko po to.

II dalis – 1941 m. – Jie atvyksta ir atneša baimę ir kančią – Ši dalis prasideda nuo Vokietijos invazijos į SSRS valdomą Vilnių ir baisių to pasekmių: kaip žydai buvo suvaryti į getus, kaip atrodė gyvenimas

gete, kaip buvo nužudyti 8500 žydų, o likusieji priversti dirbti, ir koks buvo žydų pasipriešinimo naciams vaidmuo. Tai pasakojama per ištraukų iš Bebos istorijos transkripcijas, senas nuotraukas, žemėlapius, dokumentus ir du Bebos vaizdo įrašus. Būtinai perskaitykite visą informaciją, suteiktą papildomo konteksto skiltyse, apie nacių antisemitizmą ir gyvenimą gete, kur buvo priversti gyventi visi žydai (su tekstu ir vaizdais), ir peržiūrėkite įrašus, kuriuose Beba aprašo, kaip jai teko dirbti darže, vokiečių konfiskuotame iš vienuolių, kaip visą jos šeimą išvežė į mirties stovyklą, kaip ji buvo priversta dirbti gestapui ir kaip jai pavyko slaptai padėti žydų pasipriešinimui. Paspauskite visus papildomo teksto mygtukus. Aptarkite, kaip į tai žvelgia jūsų mokiniai. Ką darytų jie?

III dalis – 1941–1945 – Koncentracijos stovyklos – Ši dalis labai sunki, nes joje aprašomas Bebos gyvenimas ir tai, ką teko daryti vardan išlikimo keliose vokiečių priverstinio darbo stovyklose. Dalis prasideda nuo aprašymo, kaip lenkai reagavo į tai, kad naciai privertė visus žydus palikti Vilnių. Perskaitykite jį ir papildomo konteksto skiltį apie kaltininkus, talkininkus, stebėtojus ir gelbėtojus.

Aptarkite, kaip pasielgtų mokiniai. Po to tegul jie perskaito iki III dalies pabaigos: visus tekstus smulkiu šriftu, papildomo konteksto skiltis nuo „Galutinio sprendimo“ iki „Pasaulis žinojo“, papildomą tekstą ir visus **paryškintus tekstus**. Būtinai peržiūrėkite vaizdo įrašus, kuriuose Beba aprašo savo patirtis. Aptarkite ne tik pačius įvykius, bet ir tai, kaip nežmoniški patyrimai gali mus pakeisti. Pradžioje Beba buvo išsigandusi mergaitė, o vėliau užsigrūdino, sugebėjo grasinti kitiems ir nieko nejausdama krauti lavonus. **Aptarkite**.

IV dalis – 1945 m. – Pabaiga (ar tikrai?) – Šioje dalyje pasakojama, kaip karo pabaigoje vokiečiai traukėsi, o rusai Rytų fronte prie jų artėjo, ir kaip Bebai pagaliau pavyko pabėgti. Taip pat aprašomas chaosas ir sąmyšis, kai tūkstančiai koncentracijos ir darbo stovyklų kalinių pasimetę ieškojo kelio namo, ir kaip Beba atsidūrė Švedijoje. Perskaitykite visus smulkius tekstus, tris papildomo konteksto skilteles, papildomą tekstą ir visus **paryškintus tekstus**. Peržiūrėkite visus vaizdo įrašus: kaip vokiečiai susprogdino visas stovyklas, kad paslėptų savo nuodėmių įkalčius, kaip visus kalinius įsodino į valtis ir paliko vienus, kad juos susprogdintų Sąjungininkai, manantys, jog valtyse – sprunkantys vokiečių kareiviai. Beba pasakoja, kaip ji iššoko iš valtys, nuplaukė į krantą, pabėgo nuo vokiečių kareivių šūvių ir pagaliau buvo išgelbėta pabėgusių britų karo belaisvių grupės ir tapo pabėgėle Švedijoje.

Išvadinė užduotis: Aptarkite, kaip visa tai galėjo atsitikti. Įsitikinkite, kad mokiniai supranta, jog Beba buvo viena iš nedaugelio žydų, kuriems pasisekė išgyventi karą. Atsižvelgdami į klasės būdą ir lygį, galite pasakyti, kad išankstiniai nusistatymai lėmė 6 000 000 žydų ir nenustatytų skaičių romų bei neįgaliųjų žūtį. Paklauskite, ar mokiniai gali suprasti, kodėl neturėtų būti išankstinių nuostatų ir stereotipų.

Taip pat galite panorėti parodyti mokiniams filmą „Šindlerio sąrašas“ arba „Pianistas“. Tai jiems padės geriau suprasti, ko iš Bebos pareikalavo išlikimas. Dalis jos patirčių buvo baisesnės, nei parodyta filmuose. Aptarkite, kad pasaulyje buvo dar keli genocidai po to, kai nacių Vokietija bandė išnaikinti visus pasaulio žydus. Paprašykite mokinių ištirti ir aptarti priežastis, dėl kurių įvyksta genocidas. Kokie genocidai įvyko po Antrojo pasaulinio karo? (Žr. Afriką ir Aziją)

9 SKYRIUS

Bebos bandymai imigruoti į JAV

Šiame skyriuje aprašomas Bebos gyvenimas po Antrojo pasaulinio karo, kai ji bandė imigruoti į JAV. Aptariami Holokaustą išgyvenusiųjų patirti sunkumai siekiant prieglobsčio JAV. Nors 1945–1946 m. Jungtinių Valstijų vyriausybės atstovai jau žinojo, ką šie žmonės išgyveno, jie vis dėlto labai apsunkino jų imigracijos į JAV procesą. Tai gera galimybė pasikalbėti apie imigracijos problemas šiais laikais ir tai, kodėl imigracijos įstatymai trukdo, o ne padeda prieglobsčio ieškantiems patekti į JAV.

Formatas: Šis skyrius pristato, kaip Beba atsidūrė Švedijoje ir sužinojo, kad vienas jos dėdė gyvas Brukline. Jame išdėstytas sudėtingas procesas, kurį turėjo įvykdyti Beba ir jos dėdė Lazaris, kad Beba galėtų imigruoti į JAV. Mažiausia Bebos ar jos dėdės klaida pildant gausius imigracijos dokumentus vertė Bebą pradėti visą procesą nuo pradžių. Jūsų mokiniams reikės patirti imigracijos eigą, judant nuo vienos skyriaus dalies prie kitos. Bus lengva suklysti ir užstrigti, kartojant etapą kelis kartus, kol ištaisys klaidą. Tai padės mokiniams geriau suvokti daugelį kliūčių, laukiančių imigrantų šiais laikais bandant patekti į JAV ar kitas pažangias šalis. Gali būti, kad mokiniams bus sunkiau, nei jie tikėtis.

Užtruks: Nuo 15 minučių iki valandos kartu su aptarimu

Tema: Kaip sunku buvo Antrojo pasaulinio karo aukai gauti prieglobstį kitoje šalyje. Kaip JAV – daugiausiai iš imigrantų sudaryta valstybė – vis dėlto apsunkina naujų imigrantų atvykimą. Kodėl? Kas vertinga imigrantų valstybėje?

Įžanga: „Šiame skyriuje susipažinsime su procesu, kurį teko pereiti Bebai, kad gautų vizą imigruoti į JAV po Antrojo pasaulinio karo. Mažiausia klaidelė pildant klausimyną priversdavo ją sustoti ir pakartoti tą proceso etapą. Šis žaidimas pabrėš, kokie sunkumai laukia imigrantų, norinčių įvažiuoti į JAV. Jums gali būti sunkiau, nei tikėtės. Šiandien imigrantai, norintys važiuoti į JAV, susiduria su žymiai didesniais nei Bebos sunkumais.“

Šaltinių medžiaga: Robertos Newman mokslinis straipsnis apie imigracijos kvotas, daug nuotraukų.

Eiga: Leiskite mokiniams savarankiškai pereiti imigracijos procesą savo kompiuteriuose. Jei skubės, jie gali suklysti, tad teks, kaip teko Bebai, viską pradėti nuo pradžių. Tai neturėtų užimti daug laiko, bet pasitarnautų turiningam pokalbiui apie tai, kodėl imigrantų tautos vyriausybė kelia tiek kliūčių imigracijos procesui.

1. Kodėl šiais laikais žmonės nori išvykti iš gimtosios šalies?
2. Koks tikrasis šiuolaikinių JAV imigracijos įstatymų tikslas?
3. Kas vyksta daugelyje Europos, Vidurio Rytų, dalies Afrikos ir Pietų Amerikos valstybių, kad į neviltį įvartyti žmonės pasiryžta rizikuoti gyvybe, kad imigruotų svetur?
4. Kaip skirtingos Europos, Azijos, Afrikos ir Australijos valstybės reaguoja į augančią imigraciją?

Išvadinė užduotis: Paprašykite mokinių parašyti rašinį tema: „Griežti imigracijos įstatymai naudingi valstybei ar kenksmingi?“

10 SKYRIUS

Bebos gyvenimas JAV – kas yra „amerikietiška svajonė“?

Formatas: Beba aprašo savo gyvenimą JAV su dėde Lazariu, triukšmą, purvą ir sunkumus pratinantis prie amerikietiško gyvenimo, kaip ji susipažino su būsimu vyru ir ištekėjo, kaip jiedu gyveno Pietų Kalifornijoje, kaip augino šeimą ir baigė mokslus. Pridėtos jos šeimos ir imigrantų, kaip tie, kuriems ji padėjo pritaipiti Amerikoje, nuotraukos.

Užtruks: 15 minučių ir dar laiko aptarti

Tema: Bebos patirti sunkumai imigravus į JAV ir bandant pritaipiti, ir kaip ji įgyvendino savo „amerikietišką svajonę“.

Įžanga: „Kai Beba pagaliau atvyko į JAV, ją priėmė dėdė su šeima. Iš pradžių jai buvo sunku prisiderinti prie gyvenimo Niujorke. Vilniuje, kur ji augo, laisvai vaikščiojo miesto centre net vaikystėje. O dabar staiga atsidūrė greito tempo, purviname, triukšmingame didmiestyje su miniomis kitokių žmonių. Jai prireikė daugybės pastangų išmokti anglų kalbą, susirasti darbą ir pamažu priprasti prie šios svetimos vietos. Ji sutiko ir įsimylėjo jauną žydą, kurio šeima prieš karą pabėgo iš Europos ir apsigyveno Meksiko mieste. Galų gale jie susituokė Teksase. Iš ten persikraustė į Kaliforniją, kur Bebos vyras baigė chemijos inžinerijos magistrantūrą. Kalifornijoje jiedu susikūrė šeimą. Vėliau Beba irgi įgijo aukštąjį išsilavinimą. Jiedu susilaukė dviejų vaikų ir įgyvendino „amerikietišką svajonę“.

Šaltinių medžiaga: laišakai, Bebos šeimos ir iš Sovietų Sąjungos pabėgusių žydų nuotraukos, Bebos vaizdo įrašas.

Eiga: Paaškininkite, kad po Antrojo pasaulinio karo daugelis žydų negalėjo patekti į JAV. Nemažai jų keliavo į Palestiną, o kiti apsigyveno Pietų Amerikoje. Amhersto koledžo profesoriaus Ilano Stavanso straipsnyje paaškinama, kodėl tai atsitiko. Paprašykite mokinių jį perskaityti ir aptarti. Priminkite, kad Bebos vyras išgyveno karą todėl, kad būdamas mažas su šeima pabėgo į Meksiką. Paprašykite, kad mokiniai peržiūrėtų šį skyrių kartu ar po vieną. Paklauskite, ar jie asmeniškai supranta skyrių. Kuo jis panašus į jų šeimos istoriją? Kuo skiriasi? Kokį ilgalaikį poveikį, jų nuomone, turėjo Bebai karo patirtys? Ar jie pastebi kokių nors Bebos patirtos traumos ženklų?

Išvadinė užduotis: Aptarkite šių laikų imigrantų patirtis JAV. Jei nesate JAV, kokia imigrantų patirtis jūsų šalyje? Koks gali būti jų patirtos traumos poveikis?